

כ"ו בשבט, תשע"ז, 22.2.2017

גיליון מס' 548

פרשת משפטים

מהפכות עושים צעד אחר צעד

מאת ד"ר נח חיות, קבוצת יבנה

יועצים ארגוניים אוהבים להבחין בין אבולוציה (התקדמות איטית, צעד אחד) ובין רבולוציה (מהפכה כרוח סערה, ב"טייק אחד"). כשבוחנים חברות וקהילות לאורך ההיסטוריה מגלים שדווקא המהפכות הגדולות והמהותיות התחוללו לאורך שנים, צעד אחד צעד.

בתורה ניתן להבחין בשתי מערכות חוקים עיקריות; זו שניתנה לנו בסיני ועיקרה מופיע בפרשת משפטים, וזו שניתנה לנו לאחר שנים, בערבות מואב, ועיקרה בספר דברים אך חלקים ממנה נמצאים גם בסוף ספר במדבר.

כאשר אנו בוחנים בתורה את המצוות והחוקים שמשיקים לנושאים חברתיים, עלינו להניח שהם ניתנו על בסיס קיים כלשהו. הנחה זו יכולה להסתמך הן על היגיון חברתי פשוט אך גם על כתובים. למשל בחוק האמה נאמר "כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה-לָּהּ" (שמות כא,ט), וההנחה היא ש"משפט הבנות" ידוע לכל, ויש חוק או מנהג מקובל כיצד בת או אישה מתחתנת ועוברת לביתו של האיש, ובמה הדבר כרוך, אף אם הוא אינו מפורט בכתובים. התורה אומרת אפוא, שגם לאמה עבריה יש זכויות ככלל הבנות. גם חוקים ומצוות חברתיים בפרשת משפטים נתנו על בסיס חברתי וחוקתי קיים. הם נועדו לחזק אותו, לבטל אותו או לפתח אותו.

מצוות עבד עברי ואמה עבריה נתנו גם הם בתוך מציאות מסוימת, לפיה יש עבדות בעולם ובישראל והעבדים הם קניינם של אדוניהם. שמות כא מציג מהפכה ודורש לקיימה: העבד איננו יותר קניינו המוחלט של האדון אלא לאחר שש שנות עבדות הוא יוצא לחופשי חינם – ללא צורך בתשלום או בפיצוי לאדונו. מדובר במהפכה עצומה, כל-כך עצומה עד שנראה שבפועל כמעט ולא התקיימה, כפי שמשקף מירמיה לד, ח-יא. בכל זאת, לצד התפעלותנו מהצעד הנועז עליו ציוותה התורה, בן זמננו עדיין יותר מובך מכמה עניינים בפרשת העבד והאמה. מסתבר שעל פי פשט הכתובים האדון רשאי להשתמש בעבד למטרות פריה ורבייה של אמותיו - "הָאִשָּׁה וְיִלְדֶיהָ תִּהְיֶה לְאִדְנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְּגֵפוֹ" (כא,ד) כלומר לאחר שש שנים יצא העבד חינם אך ללא משפחתו שנבנתה בשבי. אשתו וילדיו יישארו רכושו של האדון. לא פחות מביך הוא חוק האמה (שמות כא, ז-יא). אמנם, רוחו של הכתוב מנסה להגן על הבת הצעירה בשורה של הגנות ולהקל מסבלה, אך העיקר נותר על כנו – ילדה צעירה נמכרת למטרת עבדות ולמטרת אישות כאחד.

והנה, עיון בחוק העבד בדברים (טו,יב-יח) מראה לנו שוב התייחסות למצוות העבד, אך הפעם עם שינויים משמעותיים. הבולט שביניהם הוא הדרישה שלא רק שהעבד ישתחרר חינם, אלא שהאדון יצטרך לתת לו מעין "מענק שחרור". מצוות ההענקה היא לב ליבו של חוק העבד בדברים, והיא מקרבת את העבד להפיכתו למעין

שכיר (הכתוב אף רומז על כך בפס' יח). לצד מצוות ההענקה ניתן להבחין בשני שינויים חשובים ביותר, אלא שהללו נותרו מוסתרים מעט. הראשון שבהם חוזר לשאלת משפחתו של העבד. בניגוד לעבד של פרשת משפטים, בדברים העבד אינו משמש לפרייה ורבייה, לא ניתנת לו אישה בשבי שהיא רכוש האדון, ועל כן הנימוק העיקרי שהוצג בשמות לרצונו של העבד להישאר בבית אדונו ולהירצע מושמט מהכתובים, ככל הנראה משום שבמציאות של ספר דברים אין העבד משמש לפרייה ורבייה בשרותו של האדון. השינוי השני הוא בחוק האמה. בפרשת משפטים מקפידה התורה לציין את הפער שבין העבד (האישי) והאמה (האישה): "לא תצא קצאת העבדים" (כא,ז). בחוק העבד של ספר דברים דווקא מושווים האיש והאישה פעמיים; מיד בתחילה - "כי-ימכר לך אחיד העברי או העבריה" (יב) ולקראת הסוף "ואף לאמתך תעשה-כן" (יז). נראה איפוא שבפשוט הדברים מתבטל חוק האמה לצורכי אישות והיא הופכת לאמה בוגרת, שוות חובות וזכויות לעבד הגבר.

העבדות הייתה מוסד חשוב ביותר בחברה העתיקה ואף החברה המודרנית התקשתה לוותר עליה. התורה מקדימה כאן את כלל החברה האנושית באלפי שנים תוך שהיא מרככת את חוקי העבדות, מעניקה לעבדים זכויות ומטיפה לאדונים להתנהג עימם בחמלה. את התיקון מעדיפה התורה לבצע צעד אחר צעד, להתחיל בשמות כא ולהמשיך בדברים טו. שלב נוסף יגיע בתורה שבעל פה, בדברי חז"ל.

הדרך המסורתית מעדיפה בדרך כלל ליצור הרמוניה בין החוקות, ליתן דברי פרשיה אחת בתוך פרשיה אחרת בחינת "דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר" ועוד. אני מציע כאן אלטרנטיבה פרשנית שמאפשרת לראות בחוקת משפטים ובחוקת דברים שתי מדרגות שונות אותם הניחה התורה לקוראיה ולשומרי תורתה לטפס בהן; מדרגה ראשונה ולאחריה שניה ושלישית. כי מהפכות עושים צעד אחד צעד.

ד"ר נח חיות הוא חבר קבוצת יבנה נשוי לתמי, אב לחמישה ילדים וסב לשלושה נכדים. נח משמש כמנכ"ל של מרכז יעקב הרצוג, מרצה לתנ"ך ומחבר הספר בין התנחלות לגלות על עריכתם של נביאים ראשונים.

דף פרשת שבוע של הקיבוץ הדתי באתר הקיבוץ הדתי: www.kdati.org.il/parashat/hashavua.htm
כדי לקבל את הדף כל שבוע בדואר אלקטרוני, יש לשלוח הודעה אל: webmaster@kdati.org.il
ולרשום [unsubscribe](mailto:unsubscribe@kdati.org.il) בשורת הנושא. כדי להפסיק, יש לכתוב [unsubscribe](mailto:unsubscribe@kdati.org.il) בשורת הנושא.
תגובות למאמרים וכן הצעות לכתוב מאמרים, יש לשלוח אל: amudim@kdati.org.il
אתר האינטרנט של הקיבוץ הדתי: www.kdati.org.il